

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE DOĞU ANADOLU BÖLGESİNİ KALKINDIRMAYA
YÖNELİK BİR GİRİŞİM: MALATYA BEZ VE İPLİK FABRİKASI TAŞ'IN KURULUŞU
(1936-1939)**

Sezen KARABULUT
Pamukkale Üniversitesi, Denizli/TÜRKİYE
skarabulut@pau.edu.tr

Umut KARABULUT
Pamukkale Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Denizli/TÜRKİYE
ukarabulut@pau.edu.tr

ÖZET

1936 yılında inşa çalışmalarına başlanan Malatya Bez ve İplik Fabrikası, 1939 yılında tamamlanmıştır. Çalışmada bu tesisin kuruluş çalışmaları değerlendirilecektir. Ayrıca şu sorulara yanıt aranacaktır: Malatya Bez ve İplik Fabrikası'nın Kuruluşuna nasıl karar verilmiştir? Bu tesisin bölge ve şehir için ne gibi önem taşıyacağı düşünülmüştür? Tesisin yapımının, kent üzerindeki etkileri neler olmuştur? Tesisin yapımı, başka hangi alanlarda yeni atılımlara yol açmıştır? Araştırmada yararlanılacak kaynaklar; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden temin edilen belgeler, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı raporları, gelişmelerle ilgili dönemin basınında yer bulan haberler, hatıratlar ve değerlendirme eserler olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Malatya Bez ve İplik Fabrikası, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Devletçilik, Malatya, Sümerbank

AN ENTERPRISE TO IMPROVE THE EASTERN ANATOLIA REGION IN THE EARLY PERIOD OF THE TURKISH REPUBLIC: THE FOUNDATION OF MALATYA FABRIC AND YARN FACTORY "TAŞ"

ABSTRACT

The works for the foundation of Malatya Cloth and Thread Factory was started in 1936 and it was completed in 1939. This study will evaluate the works for the foundation of this facility. Moreover, it will seek answers to following questions. How was the decision taken for Malatya Cloth and Thread Factory's foundation? What kind of importance would this facility carry for the region and city? What were the effects of this facility's construction over the city? In What other fields did construction of the factory lead to breakthroughs? The sources that will be utilized are documents obtained from the Prime Minister's Republic Archives, reports of First Five-Year Industrial Plan, news from the press of that period regarding developments, memoirs and other secondary sources.

KeyWords: Malatya Cloth and Thread Factory, First Five-Year Industrial Plan, Statism, Malatya, Sumerbank

GİRİŞ

Yeni Türk Devleti, Lozan Barış Antlaşmasıyla birlikte bağımsızlığını elde ettikten sonra, ekonomik atılım hamleleri içerisine girmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, İzmir İktisat Kongresi'nde (17 Şubat-4 Mart 1923) temelleri atılan liberal ekonomik modelin benimsendiği bir kalkınma çizgisi seyredilmiştir. 1920'li yıllar boyunca bu doğrultuda gerçekleştirilen birçok çabanın ardından dünyanın birçok coğrafyasında olumsuz etkiler yaratan bir olay yaşanmıştır: 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı. Amerika Birleşik Devletleri'nde görülen ekonomik kriz kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına almış, hemen her ülke, ekonomisini koruyucu tedbirler almak amacıyla gümrük tarifelerini yükseltmiş, dış alımını azaltma yoluna gitmiş ve içe kapanmıştır. Bu olumsuz durum, Türkiye gibi ekonomisi nispeten zayıf ve gelişme içerisinde olan ülkeleri daha çok etkilemiştir. Türkiye'nin temel ihraç bileşenlerinden oluşan üzüm, tütün, incir, pamuk gibi tarımsal ürünlerin dış pazarlardaki fiyatları alabildiğine düşmüştür.

Dünya bunalımından görece az etkilenen ülkelerin başında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gelmiştir. SSCB, kuruluşundan bir süre sonra planlı sanayi hamleleriyle birlikte bu alanda önemli atılımlar gerçekleştirmiş ve ihtiyaç duyduğu birçok temel tüketim maddesini imal edebilecek duruma gelmiştir. Ekonomik sistemi ise, yine rejimiyle ilgili olarak, uluslararası ticaret ağına bütünüyle eklenmiş durumda olmadığından, dünya ekonomik bunalımının etkilerini daha az hissetmiştir.

Dünya ekonomisinde bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye ile SSCB'nin ilişkileri, Türk bağımsızlık savaşının yaşandığı dönemden itibaren olumlu bir seyir takip etmektedir. 16 Mart 1921 tarihli Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması (Moskova Antlaşması), tarafların birbirleriyle siyasi, askeri ve hatta ekonomik alanlarda bir dayanışma içerisine girdiklerinin temel göstergesi olmuştur. Bu yakın işbirliği, Türkiye'de Cumhuriyet ilan edildikten sonra da devam etmiş ve taraflar arasında 17 Aralık 1925 tarihinde bir Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır.

Nitekim Türkiye, ekonomik bunalımla birlikte SSCB'nin ekonomik fikirlerine ihtiyaç duymuştur. Türkiye'nin Sovyet desteğine başvurmasının temel nedeni, bu ülkenin devletçi ekonomi politikalarının Türkiye'nin bu alandaki politika arayışlarına ilham vermesi olmuştur. Şimdi Türkiye'de devletçi modele geçişin nasıl bir seyir takip ettiğini inceleyelim.

1) Liberal Ekonomik Modelden Devletçi İktisat Modeline Geçiş

Türk ekonomisi, Dünya Ekonomik Bunalımı ile tanıştığında devlet desteğiyle özel sektörü geliştirmeye yönelik bir politika takip edilmekteydi. Ancak özel sektörün yeterli derecede gelişme gösterememesi ve sanayinin istenilen üretim düzeylerine ulaşamaması gibi nedenlerle 20'li yılların sonuna doğru "devletçilik" tartışmalarının da yaşanmaya başlandığı görülmüştür. Daha güçlü bir sanayi yaratabilmek için liberal politikalarından devlet desteği ve müdahalesine geçişin gerçekleştirilebileceğine dair ilk ipucunu Başbakan İsmet (İnönü) vermiştir. 1929 Şubat'ında, tasarruf ve yerli malları haftasının açılışı vesilesiyle söylediği nutukta İsmet Paşa, hükümet teşkilatının ve milli teşekküllerin iktisadın her alanına müdahalesinin zorunlu olduğunu vurgulayarak şöyle demiştir: "*...Bizim takip edeceğimiz yol... mütemadiyen kendimizi teşhiz etmek ve... ferdî ve çaresiz kalan müstahsil ve müstehliklerimizi*

Erken Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ'ın Kuruluşu (1936-1939)

teşkilatlarla takviye etmeye çalışmaktır. Hatta... kendilerini ferdiyetçi ve liberal zannedenlerin bile bir zaruret karşısında hükümetin... yardım için teşkilatları olmamasından şikayet etmeleri manidar değil midir? Bu sebeptir ki hükümetin memleket iktisadiyatına her sahada yardımcı müdahalesi lazımdır”(İsmet Paşa'nın Siyasi ve İctimai Nutukları, 1933: s. 258-259).

İsmet Paşa'nın beyanatından da anlaşıldığı üzere devlet, ekonomik gidişattan memnun değildir ve yeni bir politika arayışı içerisinde. Beyanatın Şubat ayı içerisinde gerçekleştiği göz önüne alınırsa, henüz daha Dünya Ekonomik Bunalımının patlak vermemiş olduğu ancak Türkiye'de “devletçilik” tartışmalarının gündeme geldiği görülür.

Yine de bu tartışmaları şiddetlendiren ekonomik bunalım olmuştur. İktidar partisi Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), bunalımın hemen ertesinde bir muhalefet hareketiyle de karşılaşmış, Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) kuruluşuyla birlikte Atatürk Dönemi'nin ikinci çok partili siyaset denemesi başlamıştır. Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sorunlar da göz önüne alındığında SCF'nin halk kitleleri üzerinde önemli bir etki yarattığı ve kendisine yönelik ilginin üst düzeyde gerçekleştiği söylenebilir. Bu durum CHF yöneticilerinde, mevcut durumu düzeltme yolunda fazladan bir etki yaratmıştır. Zaten bir süredir gündemde olan ve ekonomik sıkıntılarla birlikte daha güçlü olarak dillendirilmeye başlanan devletçi ekonomik modelin, bu ortam içerisinde gündeme geldiği görülmüştür.

Siyasi hayatı yalnızca üç ay sürebilen (Ağustos-Kasım 1930) SCF'nin kapanmasının ardından, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in de halkın yaşadığı sıkıntıları tespit edebilmek için kalabalık bir heyetle uzun soluklu bir yurt gezisine çıktığı görülecektir. 1930 Kasımından 1931 Mart'ına dek sürecektir yurt gezileri incelendiğinde SCF'nin, CHF yöneticilerinde, halka yönelik yeni ve ekonomik sıkıntılara çözüm getirecek politikalar üretme zorunluluğunu hissettirdiği açıkça görülmektedir (Başar, 1945). Mustafa Kemal'in yurt gezisi boyunca gördüğü tablo olumlu değildir. Bu nedenle yeni bir ekonomi politikası arayışının hız kazandığı söylenebilir

Nitekim bu dönemin devletçilik tartışmalarında ortaya konulan modelin, devlet işletmeciliği ve devlet müdahalesi yoluyla kapitalist gelişme yolu olduğu ve devletçilik uygulamalarının 1932 yılı içerisinde belirgin bir şekilde ortaya çıktığı söylenebilir (Boratav, 2006: 25-26). Bilhassa SCF-CHF tartışmaları esnasında devletçilik konusunun sıkça gündeme geldiği ve CHF'nin söylemlerinde henüz tanımlanmamış bir devletçilik modelinden bahsetmeye başladığı görülmüştür. 1932 yılından itibaren ise ekonomik politikalarda belirgin değişimler yaşanmaya başlamış ve ekonomiye devlet müdahalesi artmıştır. 1932 ve 1939 yılları arasında Türk ekonomisinde artan devlet müdahalesinin çeşitli biçimlerde boy göstermesi, en genel ifadeyle devletçilik terimiyle nitelendirilmiştir (Boratav, 2006: 137).

Şevket Süreyya Aydemir, dönemin devletçi iktisat politikasını şu şekilde özetlemektedir: “*Cihan iktisat buhranı, dünya iktisadiyatının birer ünitesi olan özgür ülkeler arasındaki iktisadi münasebetleri de değiştirdi. Bu değişikliğin karakteristik yanı, bu ülkelerin hemen hepsinde ve gerçi derece derece bir güdümlü ekonomiye yöneliştir... Dış ticarete güdümlülük, dış ticarete liberal münasebetlerin adım adım yerini aldı... Bazı ülkelerde bu kısıtlamalar, memleketin kendi kendine yetmesi çabaları ile bir otarşi sistemine yöneldi. Diğer bazı ülkelerde tedbirler daha hafif tutuldu. Türkiye, cihan iktisat buhranı ile beraber, bu otarşik nizama yönelen ülkelerden biridir. Yani, yüksek gümrük duvarları ardına kapanarak,*

gümrük kapılarını mümkün olduğu kadar kapadı... Milli sanayi kurmaya çalışarak, yerli ham maddeleri dâhilde işleyebilmek ve ithalattan tasarruf yoluna gitmek”(Aydemir, 2000: 425).

Devletçi ekonomiye geçişin ilk somut belirtisi, 1932 Temmuzunda Meclise sunulan ve bir hafta içerisinde kabul edilen sekiz kanun tasarısı olmuştur. Devletçi politikaların 1932 yılı içerisindeki hızlı gelişimi, 1933 yılında gerilemeye uğramışsa da, 1934-1937 yılları arasında tam olarak ekonomik hayata egemen olduğu söylenebilir. 1932-1937 dönemi içerisinde İktisat Vekili Mustafa Şeref'in istifa etmesi ve İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar'ın iktisat vekilliğine atanmasıyla birlikte devletçi iktisat politikalarının tam olarak olgunlaştığı görülmüştür (Boratav, 2006: 150). Aslında bu noktada ilginç olan, liberal ekonomi politikalarıyla tanınan Celal Bayar'ın, devletçi dönemin iktisat vekili olmasıdır. Kendisi bu göreve gelene dek, İş Bankası genel müdürü olarak çok başarılı çalışmalara imza atmış ve Türkiye'de liberal politikaların ses getirmesine yol açmıştır. Ancak devletçi politikaların başlangıcı sayılabilecek 1932 yılı içerisinde kendisinin iktisat vekili olması, bu tür politikalara karşı çıkabilecek çevrelere yönelik bir denge arayışı olarak da görülebilir.

Bu noktada Türkiye'de devletçilik düşüncesine, iktidarın nasıl baktığı da önem taşımaktadır. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün devletçilik ile görüşlerinde bu sistemin, sosyalizm prensibine dayanan, kolektivist ve komünist sistemden farklı olduğu vurgulanmaktadır: *“Bizim takibini muvafik gördüğümüz devletçilik prensibi, bütün istihsal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi mamuriyete eriştirmek için, milletin ve yüksek menfaatlerin icap ettirdiği işlerde, bilhassa iktisadi sahada, devleti fiilen alakadar etmektir”(Afet İnan, 1998: 49).*

Görüldüğü üzere Türkiye, Sovyetler Birliği'nden esinlenerek ekonomik planlamaya girişse de, bir rejim değişikliğine yönelmekten de kaçınmaktaydı. Kaldı ki Türkiye'nin uygulamaya koyacağı devletçi sistemde özel teşebbüse de yer ayrılacak, ancak özel sektörün halk için yeterli olmadığı alanlarda, toplum menfaati için üretimi devlet üstlenecekti. Atatürk'ün bir başka sözü bu kanıyı doğrular: *“Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi XIX. asırdan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket iktisadiyatını devletin eline almak”(Afet İnan, 1972: 15).*

Tüm bu gelişmeler sonucunda Devletçilik, Cumhuriyet Halk Fırkasının programına da girmiştir. 1931 yılının Mayıs ayı içerisinde gerçekleşen CHF Üçüncü Büyük Kongresinde, “devletçilik” programı, fırkanın altı temel ilkesinden bir tanesi olmuştur: *“Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde (bilhassa iktisadi sahada) devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır (Boratav, 2006: 95).*Bu tarif, 1932 yılından itibaren ortaokullarda ders kitabı olarak okutulan *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* kitabına da girmiştir (Afet İnan, 1933: 23). Aynı yıllarda kamuoyunu, yerli malı kullanmaya ve tasarruf etmeye yöneltmek için çeşitli kampanyaların düzenlendiği ve derneklerin kurulduğu dikkati çekmiştir. Yerli malı kullanımı adeta milli bir görev olarak addedilmiş, böylelikle devletçi uygulamalar sonucunda

Erken Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ'ın Kuruluşu (1936-1939)

üretilecek malların, halk tarafından tüketiminin sağlanması için bir motivasyon yaratılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla devletçilik uygulamaları, vatandaşı da bilgilendirecek şekilde, devletin resmi uygulamalarından bir tanesi haline almıştır. Ancak dikkat çekici nokta, Sovyetler Birliği tarzı bir rejime yönelmemeye dikkat edilmesi ve buna sıkça vurgu yapılması olmuştur. Yukarıda yer verdiğimiz ve çeşitli vesilelerle ortaya konulmuş metinlere bakıldığında zaman özel sektörün yaşatılmasına özen gösterileceği ve tüm üretim araçlarının devletleştirilmesi yoluna gidilmeyeceğinin belirtildiği görülür.

Türkiye'nin planlı bir iktisat modeli uygulayabilmek için SSCB ile işbirliği kurması, bu ülkenin planlı iktisat konularındaki tecrübesiyle ilgilidir.1932 yılında incelemeler yapmak için Prof. Orlof başkanlığında Türkiye'ye gelen bir heyet, Rusya'da beş senelik sanayi programında çalışan uzmanlardan bir araya gelmiş ve Türkiye'nin sanayileştirilmesi için düzenlenecek programda çalışmak üzere davet edilmiştir (Boratav, 2006: 158). Sözü edilen program, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı olarak ortaya çıkacak ve 1930'lar Türkiye'sinin sanayi alanında gerçekleştireceği büyük yatırımların kaynağı olacaktır.

Orlof heyeti, gerekli incelemeleri tamamladıktan sonra hazırladığı raporu İktisat Vekâletine sunmuştur. Vekâletçe olgunlaştırılan rapor 1933 yılı içerisinde başvekâlete sunulmuş ve Sınai Tesisat ve İşletme Raporu olarak 17 Nisan 1934 tarihinde "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" adı altında kabul edilmiştir. Bu noktadan sonra ise planı uygulayacak olan Sümerbank'a tebliğ edilmiştir (Aydemir, 1999: 412-413).

1940 yılında Haldun Derin tarafından kaleme alınan *Türkiye'de Devletçilik* isimli eserde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın gerekçesi; mükemmel teşkilatlanmış bir milli üretim ağı kurmak ve tüketim maddelerinin imalini amaçlamak şeklinde açıklanmıştır. Sözü edilen sanayi, özel teşebbüsün elinde bulunan vasıtalar ile 1933 yılına dek kurulması mümkün olamamış sanayidir. Ayrıca bu planın bir diğer özelliği de, plan gereği ihtiyaç duyulacak temel maddelerin, memlekette yetişen ve yetiştirilebilecek olanlardan ibaret tutulmasıdır (Derin, 1940: 91). Derin'in eserini 1940 yılında kaleme almış olması, döneme tanıklık ettiği ve devletçilik-sanayi planı alanındaki gelişmelerin henüz yaşanıyor olduğu bir dönemin değerlendirilmesi olduğu için önemlidir. Nitekim Birinci Sanayi Planı incelendiğinde bu değerlendirmelerin yerinde olduğu görülmektedir. Nitekim Afet İnan da Birinci Sanayi Planı'nı incelediği bir eserinde plan gereği ülkenin doğal kaynaklarının değerlendirildiğine vurgu yapmıştır (Afet İnan, 1972: 17).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1938 yılına dek kurulması öngörülen işletmelerin yatırım tahminleri, kuruluş yerleri ve finansmanına dair konuları içermektedir. Plan kapsamında ele alınan üretim kolları; pamuklu mensucat, kendir, yün, iplik, demir, sömi kok (suni antrasit), bakır, kükürt, kâğıt, suni ipek, seramik, kimya, sünger, gül yağı, elektrik üretimi, altın ve petroldür. Bu esnada belirtmek gerekir ki, Osmanlı Devleti Döneminde kurulan devlet işletmelerinin de önemli bir bölümünü dokumacılık sanayii oluşturmuştur (Özmen, 1983: 426)¹. Bunun nedeni dokuma sanayinin, pamuk, ipek ve keten gibi yurtiçinden sağlanabilecek hammaddelerle üretim yapabilecek iş kollarından olmasıdır.

¹Bu fabrikaların en önemlileri İstanbul'da kurulan Feshane Fabrika-i Hümayunu, Bursa'da ipek fabrikaları ve Hereke'deki ipekli ve yün fabrikalarıdır.

Görüldüğü üzere 1929 Ekonomik Bunalımı, kapitalist ülkeleri ve onlara bağımlı ekonomileri geriletirken, Türkiye bu durumu kendisi adına avantaj yaratacak bir mecraaya yöneltme çabası içerisinde girmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilecek yatırımlarla birlikte hem uzun yıllar faaliyet yürütecek fabrikalar kurulmuş hem de ülke sanayii modern işletmelerle tanışmıştır. Bilhassa dokuma, demir-çelik ve kâğıt üretimi sektörlerinde önemli aşamalar kaydedilmiştir. Boratav'a göre 1923-1931 döneminin verimsiz ve kapkaççı yöntemleri yerine devletin öncülüğünde bir gelişme çizgisi yakalanmıştır (Boratav, 2006: 160-161). Sanayi Planı'nın en büyük sanayi kuruluşları ise Kayseri Bez Fabrikası (1935), Bakırköy Bez Fabrikası (1934), İzmit Kâğıt Fabrikası (1936), Paşabahçe Cam Fabrikası (1935), Zonguldak Semikok Fabrikası, Konya-Ereğli Bez Fabrikası (1937), Nazilli Basma Fabrikası (1937), Bursa Merinos Fabrikası, Gemlik Suni İpek Fabrikası (1938), Karabük Demir Çelik Fabrikası ve Malatya Bez Fabrikası olarak sıralanabilir (Akdoğu, 2014: 359).

Sanayi Planının yatırımı için harcanacak paranın %5'inin İş Bankası, kalanının ise Sümerbank tarafından karşılanması öngörülmüştür. Ayrıca toplam yatırımın yaklaşık ¼'ü SSCB'den alınacak kredi ve borçlarla finanse edilecektir (Derin, 1940: 92). Şu durumda birinci plan içerisinde önemli bir yere sahip olan Sümerbank'ın kuruluşunu incelemek yerinde olacaktır. Kaldı ki Malatya Bez ve İplik Fabrikası da bir Sümerbank iştiraki olarak ortaya çıkacaktır.

a) Sümerbank'ın Kuruluşu

Sümerbank'ın kuruluşu, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın finansman temini için, büyük sermayeli devlet bankalarına duyulan ihtiyaç sonucu gerçekleşmiştir. Bu dönemde yeni kurulan Etibank, Denizbank, İller Bankası ve Halk Bankası gibi bankalar içerisinde en büyük görev Sümerbank'a verilmiştir. 3 Haziran 1933 tarihinde 2262 numaralı kanunla kurulan banka, Sanayi Kredi Bankası ile Devlet Sanayi Ofisinin birleşmesiyle ortaya çıkmış; sanayi ve bankacılık işleriyle ilgilenmiştir. Sümerbank Kanunu'nun 2. ve 3. maddeleri incelendiğinde bankanın, sanayi tesislerinin kuruluşundaki etken durumu ortaya çıkar. Sümerbank kanununun 2. maddesinde; devlete ait bütün sınıai kurumların etüt ve projelerini hazırlamak, bunları kurmak ve yönetmek görevi kendisine tevdi edilmiştir. Ayrıca 3. maddede belirtilen; kurulması veya genişlemesi yurt için iktisaden yararlı sınıai işlere, sermayesinin müsaadesi nispetinde iştirak ve yardım etme görevini de üstlenmiştir (Boratav, 2006: 265).

Birinci Sanayi Planı'nın uygulanmasına 1935 yılı içerisinde fiilen başlanmıştır. Kayseri ve Bakırköy fabrikaları 1934 yılının Mayıs ve Eylül aylarında açılmıştır. Bunlar, dokuma sanayii ile ilgili plan gereği açılan ilk işletmelerdir. 1937 Nisanında Ereğli, 1937 Ekiminde Nazilli basma fabrikaları da faaliyete başlamışlardır. Malatya'da açılacak fabrikanın temeli ise 1937'de atılmıştır. Tüm bu fabrikaların faaliyete girmesiyle birlikte Sümerbank'ın Türkiye'deki pamuklu sahasındaki iştiraki, iş bakımından ülke toplamının % 47'sini, işçi itibarıyla % 47'sini ve istihsal miktarı bakımından ise % 68'ini teşkil etmiştir (Derin, 1940: 95). Dolayısıyla Birinci Planın tamamlanmasının ardından Türkiye'de dokuma sanayiinin katalizörü, Sümerbank olmuştur.

b) Malatya Bez ve İplik Fabrikası'nın Kuruluşu

Birinci Sanayi Planı çerçevesinde kurulacak tesislerin bölgesel dağılımı dikkate alındığında Doğu Anadolu bölgesinde inşa edilmek üzere iki projenin gündeme geldiği görülmektedir. Bunlardan

Erken Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ'ın Kuruluşu (1936-1939)

ilki Malatya Bez ve İplik Fabrikası, ikincisi ise Iğdır'da yapımı düşünülen bir fabrikadır. Ancak bu fabrika ancak 1950'lerin başında işletmeye açılacaktır. Malatya Bez ve İplik Fabrikasının ise, birinci plana uygun olarak 1936 yılında temeli atılacak ve 1939 yılında tamamlanıp işletmeye açılacaktır (Doğanay, 2000: 226).

Fabrikanın kuruluşu gündeme geldiği esnada Malatya, 1924 Anayasasının 89. maddesi uyarınca il statüsüne yükselmişti. Şehrin idari yapısı; Arapgir, Hekimhan, Akçadağ, Darende, Pütürge, Besni, Adıyaman ve Kâhta kazalarından meydana gelmekteydi (Medeniyetin Beşiği Malatya, 2013: 336). Doğu Anadolu'da konuşlanmakla birlikte, bölgenin en batı ucunda yer aldığı için ulaşım imkânları kolay, iklimi ve coğrafyası elverişli bir konum arz etmekteydi. Bir başka ifadeyle şehir, Türkiye'nin doğusuna açılan bir kapı durumundaydı ve art bölgesiyle birlikte düşünüldüğünde, hammadde ve pazar olanaklarının elverişli olduğu bir coğrafya sunmaktaydı.

Malatya'da bir fabrikanın kurulacağına dair gelişmeler ilk duyulduğunda, işin olabilirliği yönünde tartışmalar yaşanmıştır. Tesisin inşasının zorluk derecesi ve bölge için taşıdığı önem nedeniyle olsa gerek, bu işin gerçekleşmeyeceğine dair tartışmaların gündemde yer tuttuğu belirtilmelidir (Fırat, 21 Eylül 1935). Ancak kamuoyuna ilk müjdeyi Celal Bayar vermiştir. 1935 yılının sonbaharında İktisat Vekili Celal Bayar, Kayseri'deki tesisin açılışını yaparken birinci plan doğrultusunda yapılan ve yapılacak işlere dair bilgi vermiş ve bu esnada Malatya Bez ve İplik Fabrikası'nın kuruluşunu da müjdelemiştir: *"...Programımızda dâhil olan Bakırköy Bez Fabrikasını geçen yıl açtık. İkinci olarak Kayseri kombinasını açıyoruz. Birkaç ay sonra Ereğli kombinası işlemeğe hazır bir halde bulunacaktır. 1937 yılı iptidasında Nazilli basma kombinası bitecektir. Fakat arzularımız bununla bitmiş olmuyor. Memleketin istihlak ettiği miktarı mutlaka memlekette istihsal etmek azmindeyiz. Bunun içindir ki Malatya'da da büyük bir kombina kuracağız. Bu fabrikanın açılması münasebetiyle münhasıran pamuklu kısımlardan bahsediyorum. Diğerlerine temas etmeyeceğim. Yalnız şekerde olduğu gibi pamuklu meselesinin de birkaç yıl içinde halledilmiş olacağını müjdelemekle bahtiyarım"*(Fırat, 21 Eylül 1935).

Bu gelişmenin ardından tesisin kuruluşuyla ilgili tartışmalar daha da alevlenmiş ve nihayet ilk somut girişimler yaşanmıştır. Fabrikanın kurulacağı bölge, hammadde temini ve üretim mallarının satılacağı pazarlarla ilgili fikir sahibi olabilmek için Ereğli fabrikası direktörü Celal Bey'in başkanlığında oluşan uzman heyetin Şubat ayı içerisinde Malatya'ya geldiği ve etüt çalışmalarını yürüttüğü görülmüştür. Celal Bey başkanlığındaki heyet, Nazilli fabrikası müdürü Fadıl, pamuk mütehassısı Mösyö Bayyo, Ziraat Bankası müşavirlerinden Şerif, İpek-İş Müdürü Mühendis Kamil, Ekonomi Bakanlığında mühendis Etem, su mühendisi Abdullah ve elektrifikasyon bürosundan mühendis Ziya'dan oluşmuştur. Malatya Belediye Başkanı ve milletvekillerinin, gelecek olan heyeti karşılamak amacıyla Ankara'ya olan seyahatlerini ileri bir tarihe ertelemeleri, şehir ileri gelenlerinin, tesisin kuruluşuna ne derece önem verdiklerini göstermektedir (Fırat, 5 Şubat 1936).

Heyet, şehre geldiği ilk günden itibaren çalışmalara başlamış, incelemeler sonucunda fabrikanın kurulacağı alanı tespit etmiştir. Burası, İsmet Paşa Caddesi üzerinde, küçük mezarlığın yanı başında olacaktır. Bu alanın seçilmesinde, demiryoluna yakınlığı ve işçilerin kolaylıkla işyerlerine ulaşabilmelerine imkân sağlaması etkili olmuştur. Fabrika için demiryolu aracılığıyla hammaddenin kolay ve ucuza temini, bu tür işletmelerin yer seçiminde etkili bir unsurdur. Nitekim heyetin incelemelerde bulunduğu tarihte Malatya-Çetinkaya hattının inşa faaliyetleri devam etmektedir. Bu

hat, Fevzi Paşa'dan başlayıp, Malatya-Ergani güzergâhını takip ederek Diyarbakır'a ulaşacak ve Sivas-Erzurum demiryolunu birbirine bağlayarak doğu bölgelerini Akdeniz'e bağlayacaktır. Hattın döşenmesi, fabrika inşaatından önce tamamlanmış ve 16 Ağustos 1937 tarihinde işletmeye açılmıştır (Yıldırım, 2001: 103).

Malatya'da kurulacak fabrika için incelemelerde bulunan heyetin alanında uzman birçok kişiden oluştuğuna bakılırsa, sadece fabrikanın kurulacağı yerle ilgilenmeyip, tesisin şehirle entegre bir faaliyet yürütmesini planlandığı da söylenebilir. Nitekim tetkik süresince pamuk üretimi ve üretimin artırılması, elektrik ve işçi tedariki meseleleri, fabrikada işlenmesi düşünülen hammadde çeşitlerinin seçilmesi ve bunların nerelerde, ne miktarda satılabileceği meseleleri üzerinde durulmuştur (Fırat, 12 Şubat 1936).

Heyetin çalışmaları kapsamında, üretilecek malın satış imkânlarını araştırmak da yer aldığından, bazı heyet üyeleri pazar araştırması yapmak amacıyla Elazığ, Diyarbakır ve Mardin şehirlerine gitmişlerdir (Fırat, 12 Şubat 1936). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında gerçekleştirilecek yatırımların, tüm bölge üzerinde etkili olması planlandığı için, Malatya Bez ve İplik Fabrikası'nın kendine ait bir art alan yaratması ve bölge üzerinde önemli bir etkiye sahip olmasının beklendiği açıktır.

Heyetin gerçekleştirdiği incelemelerin şehirdeki yansıması da yoğun olmuştur. Malatya milletvekili Osman Taner ve Belediye Başkanı Tevfik Temelli tarafından Malatya Halkevi'nde, 40 kişilik bir yemek tertip edilmiştir. Yemeğe ayrıca Malatya Valisi İbrahim Ethem Akıncı da katılmıştır (Fırat, 12 Şubat 1936). Aynı günlerde gazetelerde yer bulan haberlerde, yapımına başlanacak fabrika sayesinde binlerce Malatyalının geçimini sağlayacak istihdamın yaratılacağı haberlerine bakılırsa, tesisin şehirde neden bu denli yüksek bir heyecan yarattığı anlaşılabilir (Fırat, 20 Mart 1936).

Hükümet yetkilileri, gerekli incelemeleri yaptıktan ve fabrikanın finansmanı ile ilgili sorunlar aşıldıktan sonra iş bakanlar kurulu kararına gelmiştir. İsmi "Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ" olacak tesisin kuruluşuyla ilgili başbakanlık kararnamesi de nihayet tasdik edilmiş ve yürürlüğe konmuştur (26 Eylül 1936). Kararnameye göre tesisin kuruluş amacı; *"pamuktan bez ve iplik imal ederek işletmek ve imalatını satmak ve pamuk zeriyyatını (ekimini) himaye ve teşvik edecek her türlü tedbir ve yardımda bulunmak ve lüzumu görülen sınıai müesseseleri tesis etmek"* olarak belirlenmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 68 78 5: 26 Eylül 1936). Ayrıca Başbakanlıktan İktisat Vekâleti'ne gönderilen bir layiha aracılığıyla, fabrikanın 99 yıllığına, üç milyon sermaye ile tesisine ve merkezinin Ankara'da olmasına karar verilmiştir. Fabrikanın kuruluşu için gerekli üç milyon liralık sermayenin tedarik olunduğu da bakanlar kurulu kararından anlaşılmaktadır (BCA, 68 78 5 (26 Eylül 1936). Kararnamenin kabul edildiği 1936 yılında Türkiye bütçesinin 212,8 milyon Türk lirası olduğu düşünüldüğünde, fabrika inşaatı için ayrılan üç milyon liralık sermayenin hayli yüksek bir miktar olduğu ortaya çıkar (<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuamamk/article/viewFile/1023012084>, Erişim tarihi: 08.06.2016; 10.33).

Malatya Bez ve İplik Fabrikasının inşası yaklaşık olarak üç yıl sürmüştür. 14 Aralık 1939 tarihinde üretime başlayan fabrika 436.008 metrekarelik alanda 71.009 metrekarelik kapalı alan üzerine inşa edilmiştir. Tesisin yapımı için temini yurt içinde mümkün olmayan, bu nedenle Bakanlar Kurulu kararı sonucunda ithal edilerek getirilmesi şart birçok aletin kullanıldığı görülmüştür. Bunlar

Erken Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ'ın Kuruluşu (1936-1939)

içerisinde montaj aletleri (BCA, 83 41 17: 13 Mayıs 1938; 83 53 12: 18 Haziran 1938 ve 84 85 7; 24 Eylül 1938), rutubetlendirme, havalandırma ve çeşitli iklimlendirme tesisatında kullanılacak aletler (BCA, 83 52 16: 14 Haziran 1938) bulunmaktadır. Ayrıca yurt içerisinde benzer türde fabrikaların yapımında kullanılmış kimi aletler de Malatya'ya getirilmiş ve fabrikanın yapımında kullanılmıştır. Örneğin Bursa'daki Merinos ve Ereğli'deki bez fabrikalarının inşasında kullanılmak üzere geçici olarak yurt içine sokulan bazı montaj aletlerinin yine geçici olmak kaydıyla Malatya Bez ve İplik Fabrikası'nın inşa faaliyetlerinde kullanıldığı görülmüştür (BCA, 83 45 11: 25 Mayıs 1938; 84 67 15: 20 Temmuz 1938).

Fabrika, henüz inşa aşamasındayken dahi şehir için önemli bir sosyal ve ekonomik canlılık merkezi olmuştur. 1938 yılının Haziran ayında, Malatya Bez ve İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi'ne bağlı işçi ve memurlar tarafından 40 sene müddet ve 2000 Türk lirası sermaye ile bir kooperatif kurulmuştur (BCA, 83 50 15: 6 Haziran 1938). Kooperatifin amacı, fabrika aracılığıyla üretilen her nevi ürünü ve erzakı satın almak ve bunları üyelere ve tüketicilere satmak, lokanta, sinema ve buna benzer faydalı müesseseler açmak ve üyelere küçük oranlarda borç vermek olarak belirtilmiştir. Görüldüğü üzere fabrika inşaatında çalışan işçilerin sosyal ve ekonomik örgütlenme yöntemleri, 1930'lar Türkiye'si için önemli bir gelişim sonucu yaratmıştır. Bu örgütlenme aracılığıyla şehirde açılan sinema, lokanta ve alışveriş yapılacak dükkân tarzı birçok yeni işletmenin, gerek şehrin sosyal ve ekonomik dokusunda bir değişiklik yarattığı, gerekse de toplumsal ilişkilerin kamuya açık ve daha görünür yaşandığı bir hale dönüşmesine yol açtığı söylenebilir.

Yukarıda açıklandığı üzere fabrika, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı içerisinde yer almış ve bu plan Sovyetler Birliğinden sağlanan bir takım teknik ve ekonomik yardımlar aracılığıyla yürütülmüştür. Ancak bunun dışında Almanya ve Fransa başta olmak üzere, fabrikanın yapım ve montaj işlerinde çalıştırılmak üzere bir takım teknisyenlerin de Bakanlar Kurulu izniyle Türkiye'ye çağrıldığı görülmüştür (BCA, 85 111 4: 6 Ocak 1939; 88 88 4: 7 Eylül 1939; 89 120 19: 3 Aralık 1939 ve 96 78 2: 3 Eylül 1941). Bu kişilerin fabrika inşasının tamamlanma aşamasında ve faaliyete geçtikten sonra Türkiye'ye geldiklerine bakılırsa, daha ziyade üretim ve montaj aşamalarında yardımlarının beklendiği söylenebilir. Bakanlar Kurulu kararları incelendiğinde bu kişilerden bir kısmının Alman Yahudilerinden olması, İkinci Dünya Savaşı'nın ortamında Türkiye'nin Yahudilere karşı olumsuz bir tutum içerisinde olmadığını göstergesi sayılabilir (BCA, 85 113 8: 6 Ocak 1939; 85 120 20: 15 Şubat 1939; 86 31 11: 11 Nisan 1939 ve 90 38 16: 20 Nisan 1940).

Malatya Bez ve İplik Fabrikası'nın 1930'lu yılların şartları içerisinde Malatya'ya önemli katkılar sağladığı görülür. Fabrikanın şehre en büyük katkısı, hiç kuşkusuz yaratacağı istihdam sayesinde olacaktır. Tamamlandığı an itibariyle 3.500 kişilik bir istihdam sağlayacağı hesap edilen fabrikanın, günün 24 saati, 3 vardiya şeklinde çalışması planlanmıştır (Fırat, 29 Ekim 1938). O tarihlerde şehir nüfusunun 90.503 kişiden oluştuğu düşünüldüğünde, yaratılan istihdamın büyüklüğü ortaya çıkar (Çağlayan, 2016: 43). Kaldı ki bu hesaba, fabrikada çalışanların aile bireyleri ile dolaylı olarak fabrika ile iş yapacak sektörler mensuplarının da dâhil edilmesi gerekmektedir. Böylece fabrikanın yaratacağı istihdamın artacağı muhakkaktır.

İstihdamın yanı sıra, fabrikanın şehre bir dinamizm getirdiği de muhakkaktır. Fabrikanın açılışından sonra yayınlanan bir gazete makalesinde bu gelişmeye yer verilmiş, iş ve eğlencenin birbirini tamamlayan iki unsur olması nedeniyle fabrikanın kente sağladığı dinamizme dikkat

Sezen KARABULUT, Umut KARABULUT

çekilmiştir (Fırat, 19 Nisan 1940). Görüldüğü üzere Cumhuriyet rejiminin ekonomik planlamaları, sosyal politikalara uygun düşecek bir seyir takip etmiş, çağdaş ve dışa dönük bir toplum yaratmak amacıyla birçok alanda yürütülen sosyal politikalar, ekonomik gelişmelerden de beslenerek yeni rejimin oluşturmak istediği “yeni vatandaş” profilinin ortaya çıkmasına destek vermiştir. Fabrikanın Malatya şehrine sunduğu imkânlar yalnızca iş ve eğlence hayatıyla sınırlı kalmamıştır. Bunların yanı sıra art alanında yaratacağı hammadde üretimi ve istihdam ile de şehrin dışındaki birçok noktaya fayda sağladığı muhakkaktır. Bilhassa tetkik heyetinin çevre illerde yaptıkları incelemeler sonucunda, üretim ve ulaşım konularında yeni gelişmeler yaşanmıştır.

SONUÇ

Türk ekonomisi ve sanayisi, 20. yüzyılın başlarına dek dünyadaki gelişmelerin gerisinde kalmış ve gelişim gösterememiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu sorunun üzerine eğilen hükümetler, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte planlı iktisat modellerini hayata geçirmişler ve bu doğrultuda, ülkedeki hammaddeleri değerlendirmek suretiyle kurulacak sanayi tesislerinin inşasına başlamışlardır. Malatya Bez ve İplik Fabrikası'nın kuruluşu da bu çerçevede içerisinde yer almıştır.

Malatya Bez ve İplik Fabrikası, erken Cumhuriyet Dönemi içerisinde yer alan en büyük yatırımlardan bir tanesidir. Fabrikanın inşa edildiği coğrafyanın Doğu Anadolu Bölgesi'nde olduğuna bakılırsa, fabrikanın bölge için taşıdığı önemin daha büyük olduğu ortaya çıkar. O tarihe gelene dek, çeşitli sebeplerle bölge ekonomisinin ileri düzeyde ve büyük ölçekli bir sanayi tesisi ile tanışmamış olması, fabrikanın inşasına yönelik ilk tartışmalardan itibaren ilginin ne derece yüksek olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Fabrikanın yapımı için Malatya şehrinin seçilmesi, şehrin bölge ve merkez arasında kilit noktada olmasıyla ilgilidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya açılan bir kapı niteliğindeki Malatya şehri, hammadde temini ve art alanındaki pazarlara ulaşma avantajıyla da fabrikanın inşasının gerçekleşeceği yerin seçiminde ön plana çıkmıştır. Ayrıca Ankara ile olan ulaşım kanallarının da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki birçok noktaya nazaran daha elverişli olması şehrin seçiminde etki yaratmıştır. Bunların yanı sıra Atatürk Dönemi'nin “İkinci Adam”ı İsmet İnönü'nün de, fabrikanın yapım kararı aldığı anda başbakanlık görevini yürütüyor olmasının, fabrikanın inşası için Malatya kentinin seçilmesinde etki ettiği düşünülebilir. Bilindiği gibi kendisi İzmir doğumlu olmasına karşın soy bakımından Malatyalıdır ve milletvekili seçimlerinde bu ilden aday olmuştur.

Fabrikanın inşası, ilk andan itibaren şehre bir dinamizm kazandırmıştır. Her şeyden önce binlerce kişiye sağlayacağı doğrudan ve dolaylı istihdam aracılığıyla Malatya Bez ve İplik Fabrikası'nın, Malatya şehrinin o güne dek gördüğü en büyük yatırım olduğu kuşkusuzdur. Fabrika aracılığıyla şehrin diğer bölgelerle bağlantısının sağlanması bir yana, bu bağlantı kanallarının sürekli işler halde olmasına da yol açmıştır. Art alanı ile gerçekleştirdiği hammadde-pazar ilişkisi sonucunda çevre yerleşimleri bir mekik örüntüsüyle kendisine bağlayarak şehrin çehresini değiştirecek bir sosyal ve ekonomik ilişkiler ağı meydana getirdiği söylenebilir. Tesisin Malatya kentine yapımı neticesinde birçok yeni yatırım ve organizasyon da şehre ve hatta bölgeye akmaya başlamıştır. Bunlar, yeni ulaşım yolları, işçilerin örgütlenmeleri sonucu ortaya çıkan kooperatifler, sosyal mekânlar olarak beliren

Erken Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ'ın Kuruluşu (1936-1939)

sinemalar, çeşitli eğlence mekânları ve iktisadi işletmeler olarak tanımlanabilir. Tüm bunların sonucunda şehrin yeni bir kimlik kazandığı, ekonomik ve sosyal olarak büyük bir gelişme kaydettiği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

A) Birincil Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 68 78 5 (26 Eylül 1936)

BCA, Fon Kodu: 30 18 01 2, Yer No: 84 85 7 (24 Eylül 1938).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 30 18 1 2, Yer No: 83 53 12 (18 Haziran 1938).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 83 41 17 (13 Mayıs 1938).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 83 45 11 (25 Mayıs 1938)

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 83 50 15 (6 Haziran 1938).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 83 52 16 (14 Haziran 1938).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 84 67 15 (20 Temmuz 1938).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 85 111 4 (6 Ocak 1939).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 85 113 8 (6 Ocak 1939)

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 85 120 20 (15 Şubat 1939)

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 86 31 11 (11 Nisan 1939).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 88 88 4 (7 Eylül 1939).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 89 120 19 (3 Aralık 1939).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 90 38 16 (20 Nisan 1940).

BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2, Yer No: 96 78 2 (3 Eylül 1941).

“Fabrika-Malatya”, *Fırat*, 29 Ekim 1938.

“Fabrikanın Malatya'mıza Bahşettiği Faydalar”, *Fırat*, 19 Nisan 1940.

“Kombinanın Yeri Belirtili”, *Fırat*, 12 Şubat 1936.

“Malatya Kombinasyonunun Kuruluşuna Doğru”, *Fırat*, 5 Şubat 1936.

“Malatya'da Büyük Bir Dokuma Kombinasyonu Kurulacak”, *Fırat*, 21 Eylül 1935.

“Şehrimizde Kurulacak Dokuma Fabrikası”, *Fırat*, 20 Mart 1936.

B) İkincil Kaynaklar

Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.

Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Sezen KARABULUT, Umut KARABULUT

Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, İstanbul, 1945.

Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Büyük Devletler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Ercan Çağlayan, “Tek Parti Döneminde Malatya’da Nüfus ve Demografik Yapı (1927-1950)”, *Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1 (15; Nisan, 2016), s. 36-53.

Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

Haldun Derin, *Türkiye’de Devletçilik*, İstanbul, 1940.

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuamk/article/viewFile/1023012856/1023012084>

İsmail Yıldırım, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001

İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları (1920-1933), Ankara, 1933.

Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, 2. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 2006.

Medeniyetin Beşiği Malatya, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, Malatya, 2013.

Rahmi Doğanay, “1930-1945 Dönemi Doğu Anadolu’da Uygulanan Sanayi Politikaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2 (2000), s. 223-230.

Selahattin Özmen, “Üretimde Devlet: Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 425-446.

Serpil Kahraman Akdoğu, “1929 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisat Politikası Arayışları: İktisadi Devletçilik”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22 (2014), s. 348-365.

Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1884-1938*, I, 9. Basım, İstanbul, 1999.

Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 5. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.